

УДК 81'42:821.111''19''(045)

О. Б. Ярема,
аспірант

(Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки)
yarema-te@ukr.net

АЛЮЗИВНЕ НАВАНТАЖЕННЯ ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ БРИТАНСЬКОГО МОДЕРНІЗМУ

У статті розглянуто проблематику інтертекстуальності у новітньому періоді розвитку британської літератури. Проведено дослідження використання алюзивних елементів у художньому дискурсі британського модернізму на прикладі поетичних та прозових творів. Визначено сутність діалогічної взаємодії текстів різних епох та специфіку індивідуально-авторського світогляду, що формує особливості використання алюзивних вкраплень. Виокремлено тематичні види алюзії, такі як історичні, літературні, шекспірівські, біблійні, побутові та ін., які присутні у творах британських письменників ХХ століття. Здійснено аналіз видів алюзії, які виконують роль додаткових елементів твору та алюзії, які виступають основою структури побудови нового тексту окремого автора.

Ключові слова: інтертекст, алюзія, модернізм, діалогічна взаємодія.

Постановка проблеми. Алюзивні елементи як форми інтертекстуальності завжди привертали увагу науковців при дослідженні взаємодії текстів різних епох. Будучи ключем як творення, так і декодування змісту текстового повідомлення, алюзії відкривають ті глибинні смисли твору, які автор намагається донести до читача шляхом застосування цього стилістичного прийому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що питанням дослідження літературної сторони алюзії займалися М. О. Шаповал (2012), Г. В. Чумак (2007), Л. П. Статкевич (2007), О. М. Копильна (2007), О. М. Дронова (2006), М. А. Захарова (2004), Т. І. Козимирська (1999) та ін.

Метою роботи є виявлення, наскільки часто використовувалось явище інтертекстуальності та алюзії, зокрема, у творах британських модерністів. Для того, щоб досягнути специфіку використання авторами алюзивних вкраплень, ми спершу прослідкуємо вплив літератури попередніх епох на індивідуально-авторський світогляд, адже осучаснення літератури будь-якої епохи відбувається методом переосмислення попередніх періодів, появою нових філософських теорій і постулатів, змінами у соціальній чи економічній сферах, розгортанням воєн та ін.

Викладення основного матеріалу. Література розвивається за загальними законами поступальності й повторюваності, шляхом заперечення, що утворює новий позитивний результат, про що в свій час говорив німецький філософ Г. В. Ф. Гегель. [1]. З кожним роком літературне надбання нагромаджується, як у фізичному плані вираження (у томах текстів), так і в ментальному (у досвіді, у зміні художнього мислення певного народу). Тому, якщо автор бажав зобразити світ по-новому, заперечивши попередні канони, або ж у протилежному випадку, віддзеркалити у своєму творі позитивну минулу подію, явище, героя, він, так чи інакше, буде новий текст на якомусь існуючому базисі, переплітаючи старе із сучасним, і, відповідно, утворює нове. Автори-модерністи, використовуючи прийом інтертекстуальності, намагаються спрямувати читача на здогадку і декодування нового повідомлення, використовуючи свої фонові знання.

Роль автора, як вважає Р. Барт [2], зводиться до "зшивання" тканин різних текстів таким чином, щоб утворити структурно і логічно побудований текст, у якому вставлені слова і фрази володіють зміненним семантичним навантаженням та вибудовують нову прагматику твору. Одним із яскравих прикладів вдалого поєднання інтертекстуальних елементів є вірш Т. С. Еліота "The Love Song of J. Alfred Prufrock". Проілюструємо свої міркування на прикладах із цього твору.

На початку твору ми зустрічаємо епіграф у вигляді цитати із героїчного епосу "Divine Comedy" А. Данте ("Пекло", кантон 27, рядки 61-66):

*S'io credesse che mia risposta fosse
A persona che mai tornasse al mondo,
Questa fiamma staria senza piu scosse.
Ma perciocche giammai di questo fondo
Non torno vivo alcun, s'i'odo il vero,
Senza tema d'infamia ti rispondo.*

У варіанті англійського перекладу цей уривок звучить так: *If I thought my answer was given to one who could ever return to the world, this flame would flicker no more, but since, if what I hear is true, no one ever returned, alive, from this deep, I reply, without fear of defamation.*

Ці слова належать одній із проклятих душ у восьмому колі пекла за сюжетом епосу "Divine Comedy". Т. С. Еліот, використовуючи цей натяк, проводить паралелі між становищем Пруфрока і буттям цієї душі. Обоє вони знаходяться у пеклі, проте Пруфрок перебуває у пеклі на землі, тобто у сучасному, бездушному місті, над яким витає смог.

Мотиви поеми Данте зустрічаються і у наступних рядках твору Еліота:

*Let us go then, you and I,
When the evening is spread out against the sky
Like a patient etherized upon a table.*

(прихований натяк на сюжет "Divine Comedy" допомагає автору знову ж таки порівняти вечір із пеклом, зобразити його неживим і бездіяльним, порівнюючи його з пацієнтом під наркозом *a patient etherized upon a table*).

Літературну алюзію у формі словосполучення *an overwhelming question* зустрічаємо у рядках:

*To lead you to an overwhelming question ...
Oh, do not ask, "What is it?"
Let us go and make our visit.*

Посилання здійснюється на роман "Pioneers" Дж. Ф. Купера, яким свого часу захоплювався Т. С. Еліот. Герой цього твору, Бенджамін, ставить низку запитань, які завершуються цим словосполученням: .....*"Did'ee ever see a British ship, Master Kirby? An English line-of-battleship, boy? Where did'ee ever fall in with a regular built vessel...and flush-deck? – tell me that, man, if you can; where away did'ee ever fall in with a full-rigged, regular-built, necked vessel?" ...The whole company were a good deal astounded with this overwhelming question...*

Звичайно, характерним для Еліота є вживання шекспіризмів у цьому творі:

*I know the voices dying with a dying fall
Beneath the music from a farther room.
So how should I presume?*

Алюзія *a dying fall* відповідає репліці герцога Орсіно із п'єси "Twelfth Night" В. Шекспіра (рядок 4, Акт 1, Сцена 1):

*...Give me excess of it, that, surfeiting,
The appetite may sicken, and so die.
That strain again! it had a dying fall:
O, it came o'er my ear like the sweet sound...*

Інший приклад посилання на творчий доробок В. Шекспіра відображено у наступному прикладі:

But oh, oh, her arms round his neck, the lifting of her breasts, her mouth! Eternity was in our lips and eyes.
Lenina. (О. Хакслі, "Brave New World")

Алюзивне посилання на драму "Antony and Cleopatra" В. Шекспіра. Цю фразу Клеопатра сердито кидає Антонію, коли той сказав, що залишає Єгипет і повертається у Рим. Так само і Джон промовляє ці слова, тому що ніяк не може забути про Ленайну, свою возлюблену.

*Othello, he remembered, was like the hero of Three Weeks in a Helicopter-a black man.
Only in Othello's word could he find an adequate vehicle for his contempt and hatred.
"Well then, "he said, after a pause, "something new
that's like Othello, and that they could understand".*

Отелло, чорношкірий мавр, відомий персонаж однойменної трагедії Шекспіра, згадується у творі "Brave New World" декілька разів автором. Це пояснюється тим, що Джон, як і Отелло, вирізнявся своїм кольором шкіри з-поміж оточення, він виріс у суспільстві людей іншої раси, був єдиним білим хлопчиною і за душевним станом переживав такі ж емоції як і герой Шекспіра.

Майже кожен твір письменників-модерністів містить алюзії на біблійні сцени або персонажі. Не винятком є і "The Love Song of J. Alfred Prufrock":

*But though I have wept and fasted, wept and prayed,
Though I have seen my head brought in upon a platter,
I am no prophet – and here's no great matter...*

Алюзія відсилає нас до подій, пов'язаних з Іваном Хрестителем, єврейським проповідником, який був ув'язнений Геродом, правителем Галілеї, і якому згодом відрубали голову на бажання названої дочки Герода, Саломи. Згадка про цю подію зустрічається у притчах від Матвея, Марка, Луки та Івана у Книзі Апостолів.

*To say: "I am Lazarus, come from the dead,
Come back to tell you all, I shall tell you all" – If one, settling a pillow by her head,
Should say: "That is not what I meant at all.
That is not it, at all".*

Однослівна алюзія-антропонім *Lazarus* відноситься до двох персонажів Нового Заповіту: 1) Лазаря, якого Ісус воскресив із мертвих (Євангеліє від св. Івана, 11: 18, 30, 32, 38), і 2) Лазаря, прокаженого жебрака (Євангеліє від св. Луки, 16: 19-31), який помер у муках і був прийнятий на небо [3].

Mr. Kenan said with solemnity:

I am the resurrection and the life. That touches a man's inmost heart (Дж. Джойс "Ulysses").

Експліцитна біблійна алюзія (Євангеліє від св. Івана, 11:25), яка використана автором в епізоді з похованням, коли Містер Кернан наголошує на тому, що похоронна церемонія Ірландської Церкви, яка

починається цими словами з Біблії, є більш зворушливою і душевною. Ці слова змушують читача пригадати епізод з Воскресіння Христа і співставити його з подією з життя персонажів твору.

Роль алюзій у літературі модернізму можна побачити ясніше, якщо класифікувати алюзії на дві категорії: 1) *ті, які влетені у письмову форму твору* і 2) *ті, які створюють структуру тексту*. Перший вид використовується для згадки відомої історичної події, персонажу, явища, що додає глибини та історичного резонансу поетичній ідеї. Другий вид алюзії посилається на явище, подію чи персонаж, коли вся робота стає невіддільною від алюзії, наприклад, у випадку переказу. Коли автор використовує перший вид алюзії, він вважає, що попередній автор уже писав про те, що він хотів сказати, і написав це краще, ніж теперішній. Ці алюзії є короткими і займають у тексті не більше декількох рядків.

*Red Rose, proud Rose, sad Rose of all my days!
Come near me, while I sing the ancient ways:
Cuchulain battling with the bitter tide;
The Druid, grey, wood-nurtured, quiet eyed,
Who cast round Fergus dreams, and ruin untold...
...Sing of old Eire and the ancient ways:*

Red Rose, proud Rose, sad Rose of all my days.

У вірші "To the Rose upon the Rood of Time" В. Б. Сйтса знаходимо одразу декілька прикладів одиначної алюзії. Тут згадуються персонажі та боги з кельтських міфів: Кухулін – головний герой саги "Трагічна смерть єдиного сина Айфе", Фергус – один з ірландських королів, який отримав від друїдів дар мудрості і яснобачення, та кельтська богиня сонця Ерін.

Ця алюзія вдало поєднує рядки багатовікової поетичної традиції. Сила, закладена у смислі самої алюзії, є більш потужною, ніж автор міг зобразити сам, використавши інше слово або порівняння. Вид одиначної алюзії модерністи часто використовують у своїй творчості, однак, не рідко і звертаються до написання переказів міфів відповідно до своїх задумів і цінностей епохи.

Другий вид алюзії проілюструємо на прикладі твору Дж. Джойса "A Portrait of an Artist as a Young Man", у якому автор звертається до міфу про Дедала і Ікара, щоб виразити теми розвитку митця і пошуку особистості цих персонажів. Тобто, для Стівена його міфологічний епонім, який репрезентує "метабатька" героя твору, став символом його нової ідентичності – божественного творця. Таким чином, визнаючи себе спадкоємцем Дедала, Стівен відокремлює себе від свого батька і батьківщини, будуючи нове життя без існуючих обмежень. Міф про Дедала послужив не для побудови структури твору, а для зображення портрету героя.

Хоча, як ми спостерігаємо, найпоширенішими є літературні та міфологічні алюзії, однак, у текстах модерністів прослідковуємо і вживання алюзій на музичні твори:

*Frisch weht der Wind
Der Heimat zu
Mein Irisch Kind*

Wo weilest du? (Т. С. Еліот "The Waste Land").

Слова з початку опери "Трістан та Ізольда" Р. Вагнера, великого композитора XIX століття, де описується сцена як Трістан повинен був переправити з Ірландії до Корнвелу Ізольду, яка була заручена з його дядьком – королем Марком, проте пізніше обоє випили магічний напій і закохались. Т. С. Еліот, бажаючи зобразити світ своїх душевних переживань, цитує цей уривок для опису пошуку нового народження, того чистого місця, якого потребує його душа серед оточення гнилого світу. Ці слова виступають контрастом до попередньої сцени поеми, де описується спека.

He knew I wanted to go to the theater to hear Carmen (Дж. Джойс, "Exiles").

Опера "Кармен" Ж. Бізе згадується у творі "Exiles", тому що її провідними темами є романтика і молодість. Звідси і зв'язок із романтичним хлопцем – героєм твору. Ймовірно, що саме вигнання Кармен із суспільства і любовний трикутник опери послужили підґрунтям для зображення поштовху Річарда до вигнання і любовної конкуренції у дорослому житті.

People knew that they were courting and, when he sang about the lass that loves a sailor, she always felt pleasantly confused.

Очевидно, що у творах присутні й алюзії на фольклорні реалії. Попередня алюзія із твору "Dubliners" Дж. Джойса *the lass that loves a sailor* бере початок із джентельменської балади про піратів, які під час пиятик любили говорити такий тост: *But the standing toast that pleased the most was the wind that blows, the ship that goes, And the lass who loves the sailor.*

Серед видів алюзій на побутові факти Агата Крісті використовує й такий цікавий варіант метатекстів для алюзивних заголовків і сюжетів своїх детективів як дитячі римівки. До інтертекстуальних заголовків, які містять саме цей вид посилянь, можемо віднести "*Sing A Song of Sixpence*" (на однойменну римівку "*Sing a Song of Sixpence*"), за аналогією назви "*Three Blind Mice*" (римівка "*Three Blind Mice*"), "*One, Two, Buckle My Shoe*" (римівка "*One, Two, Buckle My Shoe*"), "*Hickory Dickory Dock*" (римівка "*Hickory Dickory Dock*"), "*And Then There Were None*" (фраза із римівки про десять негрят *Ten Little Niggers: One little*

Soldier Boy left all alone; He went out and hanged himself and then there were none. Проте для американського видання назва була змінена на "*And Then There Were None*") [4].

Висновки та перспективи подальших розвідок. Таким чином, опираючись на результати проведеного аналізу, ми підтвердили той факт, що жоден твір в історії літератури загалом і в період розвитку модернізму зокрема, не є повністю самостійним утворенням. Кожен текст є унікальним у плані нового зображення світу переломленого через індивідуально-авторську парадигму. Проте з точки зору інтертекстуальних відношень, усі тексти містять у собі певні запозичення як з літератури, так і з соціуму. Такі елементи, головним чином, допомагають авторів: а) чітко і конкретно висловити свою ідею на основі вже усталених характеристик героїв, подій та явищ із притаманною їм конотацією; б) видозмінити семантичне навантаження алюзії шляхом застосування її у пародійному або негативному плані; в) надати твору певної історичної значущості, вплітаючи іншотекстові елементи та звернути увагу читача на дешифровку алюзивних кодів на основі його фонових знань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гегель Г. В. Ф. Феноменология духа / Г. В. Ф. Гегель ; [пер. Г. Шпета]. – СПб. : Наука, 1992. – XLVII. – 444 с.
2. Барт Р. От произведения к тексту / Р. Барт // Избранные работы : Семиотика. Поэтика. – М. : Прогресс, 1989. – С. 413–423.
3. The Love Song of J. Alfred Prufrock. Study Guide [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cumingsstudyguides.net/Guides3/Prufrock.html>.
4. Christie A. Official Home of the Best – Selling Author of All the Time [Електронний ресурс] / A. Christie. – Режим доступу : <http://www.agathachristie.com/christies-work/stories/>.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Gegel G. W. F. Fenomenologiya dukha [Phenomenology of Spirit] / G. W. F. Gegel ; [per. G. Shpeta]. – SPb. : Nauka, 1992. – XLVII. – 444 s.
2. Bart R. Ot proizvideniya k tekstu [From Literary Work to Text] / R. Bart // Izbrannye raboty: Semiotika. Poetika [Selected Works]. – M. : Progress, 1989. – S. 413–423.
3. The Love Song of J. Alfred Prufrock. Study Guide / [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://cumingsstudyguides.net/Guides3/Prufrock.html>.
4. Christie A. Official Home of the Best – Selling Author of All the Time [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.agathachristie.com/christies-work/stories/>.

Матеріал надійшов до редакції 17.02. 2014 р.

Ярема О. Б. Аллюзивная нагрузка художественного дискурса британского модернизма.

В статье рассмотрена проблематика интертекстуальности в новейшем периоде развития британской литературы. Проведено исследование использования аллюзивных элементов в художественном дискурсе британского модернизма на примере поэтических и прозаических произведений. Определена сущность диалогического взаимодействия текстов разных эпох и специфика индивидуально-авторского мировоззрения, которая формирует особенности использования аллюзивных вкраплений. Выделены тематические виды аллюзий, такие как исторические, литературные, шекспировские, библейские, бытовые и др., которые присутствуют в произведениях британских писателей XX века. Осуществлен анализ видов аллюзий, которые выполняют роль дополнительных элементов произведения и аллюзий, которые выступают основой структуры построения нового текста отдельного автора.

Ключевые слова: *интертекст, аллюзия, модернизм, диалогическое взаимодействие.*

Yarema O. B. Allusive Loading of the Literary Discourse of the British Modernism.

The article deals with problems of intertextuality in the latest period of the British literature. The study of the use of allusive elements in the literary discourse of the British modernism on the examples of poetry and prose is held. The essence of the dialogic interaction of texts of different eras and the specific individual author's worldview that shapes the features the allusive inclusions usage is highlighted. The thematic kinds of allusions, such as historical, literary, Shakespearian, biblical, everyday and others, present in the works of the British writers of the 20th century, are determined. The analysis of the kinds of allusions that serve as additional elements of the work and allusions that serve as the basis for building a new structure of the text of some authors is held.

Key words: *intertext, allusion, modernism, dialogic interaction.*